

УДК 346.62:368 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2023-2-10>

Яворська Тетяна Василівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
проспект Свободи, 18, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7557-5683>

Ревак Ірина Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарної підготовки,
Львівський державний університет внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1755-2947>

Підхомний Олег Михайлович

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
проспект Свободи, 18, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2642-8657>

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

***Анотація.** В основі системи фінансового моніторингу лежить ризик-орієнтований підхід, який охоплює виявлення, оцінку та вжиття відповідних заходів мінімізації залежно від рівня ризиків. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування сутності та складових ризик-орієнтованого підходу при здійсненні фінансового моніторингу вітчизняними страховими компаніями. У проведеному дослідженні використано системний метод, методи абстрагування й узагальнення, аналізу та синтезу, спостереження, формалізації. Страхові компанії є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, тому керуються визначеними правовими засадами та застосовують ризик-орієнтований підхід (здійснюють ідентифікацію та вивчення клієнтів, забезпечують виявлення порогових операцій та підозрілих страхових послуг, послуг з перестраховання). Обґрунтовано, що ризик-орієнтована система протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення страховими компаніями включає такі етапи: виявлення ризиків (визначення джерела походження, змісту чи виду ризику); встановлення рівня ризику; застосування заходів із мінімізації ризиків; здійснення моніторингу ризиків; оновлення оцінок рівня ризиків. З урахуванням цифровізації економіки актуалізується питання врахування індикаторів підозрілості в частині моніторингу використання виплат із криптостраховання для відмивання нелегальних доходів та фінансування тероризму. Розкрито типові критерії ризиків страхових компаній у системі фінансового моніторингу: за типом клієнта; географічні критерії ризику; критерії ризику за типом послуги; критерії ризику за каналом постачання послуги. Страхові компанії повинні самостійно забезпечити виявлення, ідентифікацію, оцінку всіх ризиків, притаманних їх діяльності (ризик-профілю страхової компанії) та своїм клієнтам (ризик-профілю клієнта). Перспективою подальших досліджень має стати формування якісно-скорингового аналітичного інструментарію для оцінки ризиків страхових компаній у фінансовому моніторингу фактів відмивання капіталу та фінансування тероризму.*

***Ключові слова:** ризик, система управління ризиками, фінансовий моніторинг, страхові компанії, критерії ризиків.*

Yavorska Tatyana

Ivan Franko National University of Lviv

Revak Iryna

Lviv State University of Internal Affairs

Pidkhomnyi Oleg

Ivan Franko National University of Lviv

RISK-BASED APPROACH IN THE INSURANCE COMPANIES OF UKRAINE FINANCIAL MONITORING SYSTEM

Abstract. *The basis of the financial monitoring system is a risk-oriented approach, which includes identification, assessment and taking appropriate mitigation measures depending on the level of risks. The purpose of the article is the theoretical and methodological substantiation of the risk-oriented approach's essence and components in the financial monitoring implementation by domestic insurance companies. The conducted research uses a systematic method, methods of abstraction and generalization, analysis and synthesis, observation, and formalization. Insurance companies are the reporting entities, therefore they are governed by defined legal principles and apply a risk-oriented approach (they identify and study clients, ensure detection of threshold operations and suspicious insurance services, reinsurance services). It is well-founded that the risk-oriented system of combating money laundering, financing of terrorism and mass destruction weapons proliferation by insurance companies includes the following stages: risk identification (identification of the origin source, content or type of risk); establishing the risk level; application of risk minimization measures; implementation of risk monitoring; updating the level of risks. Taking into account the digitization of the economy, the issue of taking into account indicators of suspicion in monitoring the use of payments from crypto-insurance for laundering illegal income and financing terrorism is being updated. The main risk criteria of insurance companies in the financial monitoring system are revealed: by type of client; geographic risk criteria; risk criteria by type of service; risk criteria by service delivery channel. Insurance companies must independently ensure the detection, identification, assessment of all risks inherent in their activities and their clients. The prospect of further research should be the formation of a quality-scoring apparatus for assessing the risks of insurance companies in the financial monitoring of money laundering and terrorist financing facts.*

Keywords: *risk, risk management system, financial monitoring, insurance companies, risk criteria.*

Вступ. В Україні фінансовий моніторинг як форма державного регулювання об'єднала традиційні організаційно-правові методи протидії відмиванню коштів та пов'язаним предикатним злочинам з новими інститутами й інструментами превентивного характеру. Внесення законодавчих ініціатив, зміна підходів до боротьби, реалізація конкретних заходів щодо співпраці з відповідними органами влади та бізнесом, запровадження сучасних інформаційних ресурсів є тими заходами, які формують систему фінансового моніторингу вітчизняних фінансових посередників, у тому числі й страхових компаній в Україні. Фінансовий моніторинг страхових компаній здійснюється з метою розроблення і застосування механізмів унеможливлення, блокування схем відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування зброї масового знищення. В основі системи фінансового моніторингу лежить ризик-орієнтований підхід,

який включає виявлення, оцінку та вжиття відповідних заходів мінімізації залежно від рівня ризиків. Відтак актуалізуються питання розкриття основних засад ризик-орієнтованого підходу у системі фінансового моніторингу. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування сутності та складових ризик-орієнтованого підходу при здійсненні фінансового моніторингу вітчизняними страховими компаніями.

Питання дослідження системи фінансового моніторингу страхових компаній, зокрема використання ризик-орієнтованого підходу у вітчизняній науці та практиці не є предметом активних наукових дискусій. У більшій мірі вітчизняними науковцями розкриваються питання фінансового моніторингу загалом, і ризик-орієнтованого підходу зокрема. У вітчизняній науці питання ризик-орієнтованого підходу у системі фінансового моніторингу висвітлювались у наукових

працях [5; 6 ; 12]. У монографії [3] аналізуються міжнародні аспекти та окремі ризик-орієнтовані підходи для учасників ринку фінансових послуг. Питання сутності, функцій фінансового моніторингу для безпеки країни, а також нові процедури та норми щодо управління ризиками фінансових установ розкриваються у низці статей [2; 7]. Сова О. [19] здійснює аналіз системи банківського нагляду та місце у ньому фінансового моніторингу; Воронкова О. характеризує ознаки фінансового моніторингу щодо ринку цінних паперів [4].

Матеріали та методи. Процес пізнання окресленої проблеми є складним і вимагає концептуального підходу на основі сукупності методів, які допомагають визначити логіку наукового мислення. Складність та багатогранність системи фінансового моніторингу унеможливають глибокий аналіз з використанням лише одного методу. Комплексне ж використання сукупності методів наукового пізнання дає змогу отримати досить повне знання.

Методи, що застосовуються в процесі наукового пізнання, між собою можуть бути пов'язані логічно, функціонально або структурно, утворюючи сукупність методів дослідження ризик-орієнтованого підходу у системі фінансового моніторингу страхових компаній. На нашу думку, в обраному дослідженні варто послуговуватися принципами руху і розвитку, взаємозв'язку та взаємозумовленості, причинності. Загальнонауковими методами дослідження, які можна використати, реалізуючи ідеї ризик-орієнтованого підходу є: системний, абстрагування та узагальнення, аналізу та синтезу, спостереження, формалізації. Специфічним методом наукового пізнання, використаними у статті, є: економіко-статистичний метод, який включає економічні групування з використанням узагальнених показників. Обраний науковий інструментарій дослідження дав змогу визначити хід дослідження через: визначення особливостей страхових компаній як суб'єктів первинного фінансового моніторингу; аналіз фінансових операцій,

що підлягають фінансового моніторингу; обґрунтування критеріїв підозрілості страхових послуг; розкриття ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів страховиками.

Результати. Основні організаційно-правові засади здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами та іншими суб'єктами бізнесу, у тому числі, страховими компаніями викладено у Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" № 361-ІХ від 06.12.2019 та низці нормативно-правових документів, зокрема, у Постанові Правління Національного банку України «Про затвердження положення про здійснення установами фінансового моніторингу» №107 від 28.07.2020 р. [8; 15].

Вітчизняні страхові компанії є суб'єктами первинного фінансового моніторингу (СПФМ), державне регулювання і нагляд за якими у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування зброї масового знищення здійснює Національний банк України. Спеціально уповноваженим органом у сфері протидії відмиванню злочинних доходів є Державна служба фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг), що здійснює збирання, опрацювання та аналіз інформації про операції, що підлягають фінансовому моніторингу; реалізує державну політику щодо запобігання і протидії легалізації злочинних доходів; забезпечує функціонування єдиної державної інформаційної системи тощо.

Найактивнішими у системі звітування щодо операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, є банківські установи (про це свідчать дані таблиці 1), які надсилають переважну більшість повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Так, у 2022 році саме від банків Держфінмоніторингом отримано і взято на облік 99,6% від загальної кількості повідомлень про фінансові операції.

Таблиця 1

Кількість повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та кількість страхових компаній

Повідомлення від банків	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	7940799	9871608	11327040	4675432	1638483	1174044
Повідомлення від небанківських установ, з них:	72701	98184	110334	50105	21217	5348
- учасники ринків капіталу;	29181	45805	51318	26730	18202	2874
- страхові компанії;	36451	40021	44577	15882	1385	339
- фінансові компанії (інші суб'єкти, що надають фінансові послуги);	4747	6810	12783	6489	843	1492
- інші СПФМ;	1719	4948	1008	493	352	377
- суб'єкти лотереї	-	-	648	511	612	266
Кількість страхових компаній	294	281	233	210	155	128
Повідомлення від страхових компаній / Кількість страхових компаній	124,0	142,4	191,3	75,6	8,9	2,6

Джерело: [17; 18]

Щодо небанківських фінансово-кредитних установ – кількість повідомлень суттєво менша, у 2022 році вона становила 5348 повідомлень. Серед небанківських установ, починаючи з 2018 року, зростає кількість повідомлень від професійних учасників фондового ринку (ринку цінних паперів), зокрема, у 2022 році на них припало 53,74% повідомлень від небанківських фінансово-кредитних установ. Водночас відбувається зменшення питомої ваги повідомлень про ризикові з позицій фінансового моніторингу страхові послуги, надані страховими компаніями – у 2022 році частка поданих повідомлень становила всього 6,34% (339 повідомлень). Для порівняння, у 2009 році від страхових компаній отримано 21 237 повідомлень (74,93%) [11], що було більше, ніж трьома роками раніше у 2006 р. – 17 167 (69,5%) повідомлень [10].

Така спадна тенденція у фінансовому моніторингу страхового сектору, пов'язана, по-перше, із суттєвим зменшенням кількості страхових компаній (згідно даних у таблиці 1), які часто використовували тіньові схеми у своїй діяльності. По-друге, зменшення кількості повідомлень від страхових компаній відбулося у зв'язку з виконанням вимог оновленого законодавства, яким змінено підходи до виявлення фінансових операцій за ознаками фінансового моніторингу. З 2021 року продовжується зростання питомої ваги підозрілих фінансових операцій та одночасне зменшення питомої ваги порогових фінансових операцій

у загальній кількості поданих страховиками повідомлень, яке розпочалось після набрання чинності у 2020 році нової редакції Закону від 06.12.2019 № 361-ІХ.

Страхові компанії мають на загальних засадах застосовувати ризик-орієнтований підхід, який має [8]:

- бути пропорційний характеру та масштабу діяльності страхової компанії;
- визначатись внутрішніми документами з питань фінансового моніторингу, з урахуванням рекомендацій відповідних суб'єктів державного фінансового моніторингу;
- передбачати оцінку/переоцінку ризиків, документувати їх результати, а також підтримувати в актуальному стані інформацію щодо оцінки ризиків.

Для цього у системі ризик-менеджменту страхові компанії зобов'язані [8]:

- здійснювати ідентифікацію та вивчення клієнтів, що необхідно у випадку: встановлення ділових відносин з клієнтами; виникнення підозри в тому, що фінансова операція може бути пов'язана з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом; проведення фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу;
- надавати на запит Державної служби фінансового моніторингу необхідну інформацію;
- забезпечувати виявлення порогових та підозрілих фінансових операцій. Страхові компанії зобов'язані визначати фінансові операції, що підлягають фінансовому моні-

торингу у випадку: одержання (сплати, переказу) страхового (перестрахового) платежу (страхового внеску, страхової премії); проведення страхової виплати або страхового відшкодування.

До порогових належать фінансові операції, які відповідають певним критеріям. Будь-яка страхова компанія зобов'язана виявляти порогові операції та передавати інформацію до Держфінмоніторингу. Фінансова операція вважається пороговою, якщо одночасно виконуються дві умови.

1. Сума фінансової операції (страхової послуги) дорівнює чи перевищує 400 тисяч гривень.

2. Фінансова операція має мати одну або більше із таких ознак.

– наявність зв'язку з державою-агресором чи державами (юрисдикціями), що не виконують визначених вимог міжнародних інституцій;

– фінансові операції (страхові послуги) політично значущої особи, членів його сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущою особою;

– платіжні операції з переказу коштів за кордон (у тому числі до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

– фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

– фінансові операції електронного резидента (e-резидента).

Особливістю підозрілих фінансових операцій є те, що вони не залежать від суми, на яку здійснюються. Головна їх характеристика – наявність у страхової компанії підозри або достатніх підстав для підозри, що страхові послуги є результатом злочинної діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Національним банком України запропоновано приклади індикаторів підозрілості для страхових послуг (перестраховання) [16]:

1) звернення клієнта щодо укладення договорів страхування/перестраховання на очевидно не вигідних умовах для сторін таких

договорів, а також внесення суттєвих змін до основних умов договору страхування/перестраховання, зокрема протягом короткого періоду часу;

2) звернення клієнта щодо збільшення без очевидної необхідності страхової суми, установлені під час укладання договору страхування;

3) звернення клієнта щодо укладання договорів страхування/перестраховання із страховими сумами, розмір яких не відповідає потенційному ризику;

4) сплата страхових внесків у розмірах, що значно перевищують розміри страхових внесків, визначених договором страхування;

5) звернення клієнта щодо страхування майна, загальна вартість якого не відповідає фінансовому стану клієнта;

6) настання страхового випадку в короткий строк після укладення договору страхування;

7) використання значних сум готівки під час сплати страхового внеску;

8) надання клієнтом документів, що є підставою для оплати страхових виплат, які мають ознаки підробки;

9) сплата страхових внесків через третіх осіб та/або третіми особами;

10) укладання договорів страхування за нехарактерними або неможливими ризиками для об'єкта страхування;

11) клієнт часто та/або неочікувано ініціює дострокове розірвання договору страхування життя та перерахування викупної суми на власні рахунки в різних банках або на користь третьої особи;

12) страхові виплати здійснюються на користь осіб, які не є страхувальниками або вигодоодержувачами (вигодонабувачами) за відповідним договором страхування;

13) клієнт сплачує страхові внески на суми нижче встановленої для порогових фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, з метою уникнення звітування щодо таких фінансових операцій, а також з метою ухилення від застосування щодо нього вимог здійснення належної перевірки клієнта;

14) вік клієнта є незвичним для типу відповідного страхового продукту (наприклад,

клієнт занадто молодий або, навпаки, похилого віку);

15) клієнт часто змінює страховика;

16) клієнт часто змінює рахунки, які використовуються для сплати страхових внесків або страхових виплат.

Таким чином, страхові компанії (перестрахові компанії) у своїй діяльності мають розробляти та використовувати відповідні критерії для оцінювання страхових послуг та їх клієнтів щодо ознак підозрливості і як результат – надсилання відповідного повідомлення у Державну службу фінансового моніторингу.

Стосовно доповнення прикладів критеріїв ризиків, запропонованих Національним банком України, вважаємо, що в умовах цифровізації економіки необхідним є моніторинг в частині можливості використання виплат із крипстрахування для відмивання нелегальних доходів та фінансування тероризму [13]. Тому мають бути обґрунтовані відповідні індикатори підозрливості, зокрема:

– здійснення страхування в іншій криптовалюти, ніж та, у якій оцінений об'єкт страхування;

– настання фіктивного страхового випадку у формі вигаданої втрати паролю до криптогаманця або заявленої втрати коштів з такого гаманця у результаті начебто хакерської атаки.

Організуючи систему фінансового моніторингу, страхові компанії мають реалізувати такі функції:

– формувати систему управління ризиками відповідно до рекомендацій Національного банку України та здійснювати оцінку (переоцінку) ризиків, у тому числі тих, що характерні для діяльності страхової компанії;

– розробляти критерії ризиків з урахуванням: 1) типологічних досліджень у сфері запобігання та протидії, підготовлених Державною службою фінансового моніторингу та оприлюднених на веб-сайті, 2) результатів Національної оцінки ризиків, 3) рекомендацій Національного банку України (додаток 18 до Положення про здійснення установами фінансового моніторингу [15]);

– підтримувати актуальність інформації щодо оцінки ризиків страхової компанії,

та ризику своїх клієнтів так, щоб розуміти ризики, що можуть виникати у страховій діяльності щодо таких клієнтів (ризик-профілі страхової компанії та її клієнтів);

– забезпечувати виявлення, зокрема з використанням системи автоматизації, страхових послуг, що підлягають фінансовому моніторингу, до початку, у процесі, у день виникнення підозри, після надання страхової послуги або під час спроби її надання чи після відмови клієнта від її проведення;

– у разі необхідності забезпечувати включення до переліку страховиків, які мають право здійснювати операції з перестраховування з перестраховиками-нерезидентами, і на дату звернення до яких не застосовувались заходи впливу (крім письмового застереження) за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [14].

Закладене у вітчизняному законодавстві бачення проблематики протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, на основі ризик-орієнтованого підходу визначає низку складових у системі управління ризиками: визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо мінімізації таких ризиків залежно від їх рівня.

Водночас і в Законі України «Про страхування» (вступ у дію визначено з 01.01.2024 року) окреслено підходи, які мають враховувати страхові компанії, формуючи систему управління ризиками. Ця система має забезпечувати виявлення, вимірювання, моніторинг, контроль, звітування щодо та мінімізацію (зниження до контрольованого рівня) всіх суттєвих ризиків діяльності страховика з урахуванням його розміру, складності, обсягів, видів, характеру здійснюваних страхових послуг, організаційної структури

та профілю ризику страхової компанії. Окрім того, визначено й напрями використання системи управління ризиками [9]:

- 1) андеррайтинг та формування технічних резервів;
- 2) управління активами та зобов'язаннями;
- 3) інвестування;
- 4) управління ризиком ліквідності;
- 5) управління ризиком концентрацій;
- 6) управління операційним ризиком;
- 7) перестраховування та інші інструменти зниження ризику.

Отже, вітчизняні страхові компанії особливо увагу мають зосереджувати на ризиковій складовій і, як результат, формувати адекватну систему управління ризиками, що має враховувати специфіку діяльності страховика як суб'єкта ринку фінансових послуг та установлені законодавчі вимоги до такої системи.

До того ж в основу реалізації ризик-орієнтованого підходу для страхових компаній закладено такі принципи [1]:

– пропорційності – регуляторні вимоги та інтенсивність нагляду визначаються на підставі розміру, значущості, складності бізнес-моделі та профілю ризиків страхових компаній;

– перспективного погляду – аналіз діяльності здійснюється з огляду на розуміння бізнес-плану, перспективи діяльності та потенційні ризики компанії;

– раннього виявлення та вчасного реагування – оцінка потенційних ризиків та їх виявлення на ранній стадії для своєчасної подальшої комунікації чи вжиття відповідних заходів;

– професійного судження – оцінка ґрунтується на вмотивованих та обґрунтованих висновках, заснованих на знаннях і досвіді, а також на комплексному та всебічному аналізі інформації;

– правової визначеності – полягає у встановленні чітких та зрозумілих для дотримання вимог через систему законодавчих та нормативно-правових актів, включно з графіками приведення діяльності фінансових установ у відповідність до нових вимог.

На нашу думку, потребує уваги детальніший розгляд запровадження відповідно

до законодавства України ризик-орієнтованого підходу до страхових компаній саме як суб'єктів первинного фінансового моніторингу та формування ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. У такій системі мають враховуватись результати Національної та секторальних оцінок ризиків.

У контексті Національної та секторальних оцінок, ризики – це небезпека (загроза, уразливі місця) для страхових компаній бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності. При цьому, вважаємо, необхідно враховувати, що такі ризики:

1) можуть мати або не мати вплив (якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу ефективно використовує механізми протидії);

2) означають можливість небезпеки, що може відбутися в певний час за певних обставин.

У страхових компаніях процес функціонування ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення включає такі етапи:

– виявлення ризиків (визначення джерела походження, змісту чи виду ризику);

– встановлення рівня ризику;

– застосування заходів із мінімізації ризиків;

– здійснення моніторингу ризиків;

– оновлення рівня ризиків.

Вважаємо, що визначений законодавством підхід до системи управління ризиками відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення є таким, що відповідає вимогам часу. Водночас варто наголосити, що оцінювання ризиків має забезпечити на рівні страхової компанії розуміння способів можливих фінансових зловживань з боку клієнтів та характеру відповідних вразливостей самої компанії. Це не обов'язково має бути складним проце-

сом, але за змістом має відповідати характеру та обсягу діяльності страховика.

Необхідно проводити класифікацію ризиків, які страховик як суб'єкт первинного фінансового моніторингу:

- готовий прийняти;
- може прийняти лише після ухвалення заходів з управління такими ризиками;
- не приймає.

Результати оцінювання ризиків є основою розробки політики та процедур щодо зниження ризиків, які повинні враховувати готовність страховика прийняти певні ризики і встановлювати допустимий рівень ризиків. З аналітичних позицій рівень ризику – це певний ступінь шкали вимірювання ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, що встановлюється суб'єктом щодо клієнта. В Україні поширена практика застосування таких характеристик відповідних рівнів ризику в сфері фінансового моніторингу:

- низький рівень ризику (вплив такого ризику низький, ймовірність його настання мала, тому зі сторони страхових компаній як суб'єктів первинного фінансового моніторингу не застосовуються посилені заходи належної перевірки клієнтів, не здійснюються дії щодо негайного реагування, спрямовані на мінімізацію ризиків);

- середній рівень ризику (ймовірність настання та вплив такого ризику зростає, вимагає застосування заходів для реагування та моніторингу, зокрема активізації вивчення даних щодо клієнтів);

- високий рівень ризику (ймовірність настання його висока, тому, як результат, страхові компанії застосовують більше ресурсів для реагування, посилені заходи для мінімізації та моніторингу, у тому числі збільшують частоту моніторингу, частіше вживають заходи щодо формування актуальних даних про клієнта чи отримання додаткової інформації).

Водночас у відповідному Положенні НБУ [16] стосовно встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику при здійс-

ненні діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, виділено чотири ступені ризику:

- “1” – низький;
- “2” – середній;
- “3” – високий;
- “4” – критичний.

З одного боку, страхові компанії мають проводити як превентивні заходи, спрямовані на уникнення ризиків у системі фінансового моніторингу, а, з іншого, формувати систему конкретних дій щодо мінімізації ризиків. Заходами із мінімізації відповідних ризиків є:

- впровадження диверсифікованого підходу з отримання дозволу на надання страхових послуг клієнтам;

- забезпечення моніторингу наданих страхових послуг клієнту, що дає змогу своєчасно виявляти відповідність критеріям ризику;

- здійснення заходів належної перевірки клієнта, зокрема, посилені заходи належної перевірки та застосування принципу «знай свого клієнта» включно з отриманням додаткової необхідної інформації для розуміння змісту діяльності клієнта та суті страхових послуг;

- посилення заходів з проведення моніторингу ділових відносин з клієнтом високого рівня ризику;

- регулярне та об'єктивне інформування керівництва страхових компаній про виявлені ризики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Здійснення моніторингу ризиків передбачає оцінювання ефективності ухвалених рішень та реалізованих заходів щодо управління ризиками. Система моніторингу ризиків допомагає коригувати поточну діяльність страхових компаній згідно із сигналами попередження. Результативність управління ризиками загалом істотно залежить від ефективності системи моніторингу, яка реалізується завдяки інформації, аналітичній діяльності та результатам належної перевірки клієнтів. Така інформація допомагає аналізувати поточну діяльність як з погляду ризикова-

ності, так і щодо прийняття загальних управлінських рішень на рівні кожної окремої страхової компанії. За результатами здійснення моніторингу можливе оновлення оцінки рівня ризику для клієнта страхової компанії, і страховою компанією розробляються нові дії, спрямовані на протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Виділяють критерії ризику, пов'язані з клієнтами страхової компанії, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта, видом послуг, що клієнт отримує від страхової компанії, способом надання чи каналом отримання послуг.

I. За типом клієнта – це критерії ризику, що характерні правовій формі, структурі власності клієнта, діловій, професійній чи особистій діяльності клієнта та його кінцевим бенефіціарним власникам.

II. Географічні критерії ризику – це критерії ризику, притаманні співпраці між страховою компанією та клієнтом, який пов'язаний із державою, у якій економічні, соціальні, правові чи політичні умови можуть спричинити високий рівень ризику.

III. Критерії ризику за типом послуги притаманні відповідній послугі страхової компанії. Під час розроблення власних критеріїв ризику необхідно урахувати рівень прозорості та складності страхової послуги; потенційну суму коштів (страхової премії, страхового відшкодування), що може бути використана клієнтом за допомогою послуги.

IV. Критерії ризику за каналом постачання послуги (продукту) – це критерії, притаманні каналу постачання страхової послуги.

У своїй моніторинговій діяльності та при розробленні внутрішніх документів страхові компанії мають керуватись також результатами Національної оцінки ризиків, серед яких вагомий вплив мають: високий рівень корупції, високий рівень офшоризації та тінізації національної економіки, прояви тероризму й сепаратизму, неефективне розслідування злочинів, зокрема, неналежне виявлення та санкціонування підозрілих фінансових операцій публічних діячів. Використання такого системного підходу до оцінки ризиків дає змогу

страховій компанії визначитись із власними критеріями та створити ефективну систему управління ризиками.

В Україні страхові компанії мають самостійно забезпечити виявлення, ідентифікацію, оцінку всіх ризиків, притаманних їх діяльності (ризик-профілю СПФМ) та своїм клієнтам (ризик-профілю клієнта). Ризик-профіль страхової компанії визначається такими головними чинниками:

- характером та масштабами діяльності страхової компанії;
- видом клієнтів та їх ризик-профілем;
- страховими послугами та каналами їх продажу;
- географічним розташуванням страхової компанії, географічним розташуванням держави реєстрації клієнтів.

Аналіз ризик профілю страхової компанії передбачає:

- виявлення та оцінку ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, притаманних діяльності конкретної страхової компанії;
- визначення наявних заходів з управління ризиками для їх зниження (мінімізації). При цьому страхова компанія зобов'язана також враховувати наявність і характер заходів впливу, які були застосовані до неї.
- обґрунтування пріоритетності розроблених критеріїв ризику, урахуваючи можливі наслідки таких ризиків та встановлення їм відповідну питому вагу для здійснення оцінки ризику надалі.

– розробку заходів для підтримання в актуальному стані власного ризик-профілю.

Оцінка ризик-профілю клієнта також має свої особливості. Вони полягають у:

- виявленні та оцінці ризику ділових відносин з клієнтом;
- аналізі наявних заходів з управління ризиками для їх зниження (мінімізації) до прийняттого рівня таких ризиків для страхової компанії;
- здійсненні оцінки ризику клієнта до встановлення ділових відносин;

– застосуванні відповідних заходів для підтримання в актуальному стані (включно зі здійсненням переоцінки рівня ризику) ризик-профілю клієнта під час здійснення заходів щодо актуалізації даних про клієнта або у разі виявлення нових притаманних діловим відносинам з клієнтом критеріїв ризику.

Формування ризик-профілю клієнта та страхової компанії забезпечує структурування доступної інформації про загрози, вразливості та можливі наслідки прояву ризиків. При цьому головна увага в оцінюванні ризику відмивання коштів полягає у виявленні та дослідженні вразливих зон у діяльності страхових компаній, які можуть бути використані злочинцями.

Висновки. Отже, сучасні підходи до функціонування системи фінансового моніторингу передбачають застосування ризик-орієнтова-

них механізмів виявлення підозрілих операцій у діяльності страхових компаній. Така протидія не може бути самостійною ініціативою, а має здійснюватись спільними зусиллями усіх страхових компаній, інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу та відповідних органів влади. Необхідною є співпраця між суб'єктами системи фінансового моніторингу, яка базується на інформаційному обміні між цими структурами з приводу порушень та обґрунтуванні системи суттєвих критеріїв ризиків відмивання коштів і фінансування тероризму. Перспективою подальших досліджень має стати обґрунтування теоретико-концептуальних основ формування якісно-скорингового аналітичного інструментарію для оцінки ризиків страхових компаній з боку клієнтів, схильних до відмивання коштів та фінансування тероризму.

Список використаних джерел:

1. Біла книга. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. Київ : Національний банк України. 2020. 28 с.
2. Внукова Н. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 8. С. 64–68. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/19040/1/55983.pdf> (дата звернення: 13.10.2023).
3. Внукова Н. М. Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг. Харків, 2020. 304 с.
4. Воронкова О. Фінансовий моніторинг на ринку цінних паперів України: сучасні реалії та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. 45. С. 175–184. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=880464> (дата звернення: 26.10.2023).
5. Глущенко О.О. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід. Київ : УБС НБУ, 2014. 386 с.
6. Глущенко О. О. Регуляторна політика стримування нелегального підприємництва : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 20 с.
7. Гнаткович О. Д., Овчиннікова Т. В., Смолінська С. Д. Фінансовий моніторинг в Україні та напрями його покращення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1271/1225> (дата звернення: 27.10.2023).
8. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” № 361-IX від 06.12.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 06.11.2023).
9. Закон України “Про страхування” № 1909-IX від 18.11.2021 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 30.10.2023).
10. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2006 р. (Державна служба фінансового моніторингу). Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit_2006_DKFM.pdf (дата звернення: 02.11.2023).
11. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2009 р. (Державна служба фінансового моніторингу). URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/Zvit_DKFM_2009.pdf (дата звернення: 18.10.2023).

12. Підхормний О. М., Глущенко О. О. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 348 с.
13. Підхормний О., Приймак І., Пономаренко О. Формування парадигми управління ризиками у сфері криптострахування. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-50> (дата звернення: 03.11.2023).
14. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» № 7 від 10.02.2023 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_10022023_7 (дата звернення: 26.10.2023).
15. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження положення про здійснення установами фінансового моніторингу» №107 від 28.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text> (дата звернення: 31.10.2023).
16. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про встановлення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення діяльності учасниками ринку небанківських фінансових послуг, їх суспільну важливість, на підставі яких визначається періодичність проведення планових інспекційних перевірок, та порядок їх застосування» №157 від 11.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0157500-20#Text> (дата звернення: 02.10.2023).
17. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2020 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/PublicZvit2020.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).
18. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2022 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2022ukr.pdf> (дата звернення: 27.10.2023).
19. Сова О. Місце фінансового моніторингу в системі банківського нагляду. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2020. № 1. С. 56–67. URL: <https://www.journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/87/79> (дата звернення: 19.10.2023).

References:

1. Bilaknyha (2020) Maibutnie rehulivannia rynku strakhuvannia v Ukraini [White book. Future regulation of the insurance market in Ukraine]. Kyiv: Natsionalnyi bank Ukrainy, 28 p. [in Ukrainian]
2. Vnukova N. (2018) Upravlinnia ryzykamy finansovykh ustanov u sferi finansovoho monitorynhu [Risk management of financial institutions in the field of financial monitoring]. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Ekonomika»*, vol. 8. pp. 64–68. Available at: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/19040/1/55983.pdf> [in Ukrainian]
3. Vnukova N. M. (2020) *Suchasni ekonomiko-pravovi ryzyk-oriientovani zasoby rehulivannia rozvytku rynku finansovykh posluh* [Modern economic and legal risk-oriented means of regulating the development of the financial services market]. Kharkiv, 304 p. [in Ukrainian]
4. Voronkova O. (2020) Finansovy monitorynh na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy: suchasni realii ta perspektyvy [Financial monitoring on the securities market of Ukraine: modern realities and prospects]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, vol. 45, pp. 175–184. Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=880464> [in Ukrainian]
5. Hlushchenko O. O. (2014) *Antylehalizatsiyni finansovy monitorynh: ryzyk-oriientovanyi pidkhid* [Anti-legalization financial monitoring: a risk-oriented approach]. Kyiv: UBS NBU, 386 p. [in Ukrainian]
6. Hlushchenko O. O. (2009) *Rehuliatorna polityka strymuvannia nelehalnoho pidpriemnytstva* [Regulatory policy of curbing illegal entrepreneurship]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.03 «Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom»; Lviv. nats. un-t im. I. Franka. Lviv, 20 p. [in Ukrainian]
7. Hnatkovych O. D., Ovchynnikova T. V., Smolinska S. D. (2022) Finansovy monitorynh v Ukraini ta napriamy yoho pokrashchennia [Financial monitoring in Ukraine and directions for its improvement]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 38. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1271/1225> [in Ukrainian]
8. Zakon Ukrainy “Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, abo finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia” [Law of Ukraine № 361-IX «On the prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, or the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction»]. (December, 2019). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian]
9. Zakon Ukrainy “Pro strakhuvannia” [Law of Ukraine № 1909-IX «About insurance»] (December, 2021). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> [in Ukrainian]

10. Zvit Derzhavnoho komitetu finansovoho monitorynhu Ukrainy za 2006 r. [Report of the State Financial Monitoring Committee of Ukraine for 2006]. Available at: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit_2006_DKFM.pdf [in Ukrainian]
11. Zvit Derzhavnoho komitetu finansovoho monitorynhu Ukrainy za 2009 r. [Report of the State Financial Monitoring Committee of Ukraine for 2009]. Available at: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/Zvit_DKFM_2009.pdf [in Ukrainian]
12. Pidkhomnyi O. M., Hlushchenko O. O. (2011) *Nelehalne pidpriemnytstvo ta finansova systema Ukrainy v umovakh hlobalizatsii*: monohrafiia [Illegal entrepreneurship and the financial system of Ukraine in the conditions of globalization]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 348 p. [in Ukrainian]
13. Pidkhomnyi O., Pryimak I., Ponomarenko O. (2021) Formuvannia paradyhmy upravlinnia ryzykamy u sferi kryptostrakhuvannia [Formation of a risk management paradigm in the field of cryptoinsurance]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-50> [in Ukrainian]
14. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy « Pro vnesennia zmin do postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 18» [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 7 «On making changes to the resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated February 24 № 18»] (February, 2023). Available at: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_10022023_7 [in Ukrainian]
15. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia polozhennia pro zdiisnennia ustanovamy finansovoho monitorynhu» [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 107 «On the approval of the regulations on implementation of financial monitoring by institutions»] (July, 2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text> [in Ukrainian]
16. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vstanovlennia kryteriiv, za yakymy otsiniuietsia stupin ryzyku vid zdiisnennia diialnosti uchasykamy rynku nebankivskykh finansovykh posluh, yikh suspilnu vazhlyvist, na pidstavi yakykh vyznachaietsia periodychnist provedennia planovykh inspektsiinykh perevirok, ta poriadok yikh zastosuvannia» [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 157 «On the approval of the Regulation on the establishment of criteria by which the degree of risk from the activities of non-bank financial services market participants is assessed, their social importance, on the basis of which the periodicity of scheduled inspections is determined, and the procedure for their application»] (December, 2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0157500-20#Text> [in Ukrainian]
17. Richnyi zvit Derzhfinmonitorynhu za 2020 rik [Annual report of the State Financial Monitoring Service for 2020]. Available at: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/PublicZvit2020.pdf> [in Ukrainian]
18. Richnyi zvit Derzhfinmonitorynhu za 2022 rik. [Annual report of the State Financial Monitoring Service for 2022]. Available at: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2022ukr.pdf> [in Ukrainian]
19. Sova O. (2020) Mistse finansovoho monitorynhu v systemi bankivskoho nahliadu [The place of financial monitoring in the banking supervision system]. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii*, vol. 1. pp. 56–57. Available at: <https://www.journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/87/79> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 10.11.2023